

УДК 373.5.018.32:37.035

А.І. Грітчина, м. Київ

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

Статтю присвячено проблемі формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. Обґрунтовано зміст, методи і форми формування готовності вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Ключові слова: юнаки, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, загальноосвітня школа-інтернат, майбутній сім'янин.

Підготовка сирітської молоді до майбутнього самостійного життя у соціумі є невід'ємною складовою формування самостійної та відповідальної особистості в умовах модернізації інтернатних закладів. Особливо значущим є питання формування готовності випускника школи-інтернату до виконання ролі майбутнього сім'янина, як складової його успішного майбутнього сімейного життя.

Входження випускника інтернатного закладу у відкрите соціальне середовище здійснюється шляхом засвоєння поведінкових ролей та культури шлюбно-сімейних взаємин, внаслідок чого відтворюється система ціннісно-нормативних орієнтацій, притаманних даному народу, суспільству.

Дана проблематика знайшла певне відображення у наукових працях таких вчених: Я.О. Гошовського, А.Г. Гузької, І.В. Дубровіної, Т.Д. Ілляшенко, В.С. Мухіної, А.М. Прихожан, І.В. Пєши, О.О. Смірної, Н.М. Толстих; підготовка до виконання батьківських та материнських функцій (В.В. Бойко, Н.І. Гусак, Д.В. Луцик, Г.А. Чередниченко); проблема формування готовності старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина знайшла своє відображення в дисертаційних дослідженнях О.І.Зрітневої, Г.А. Сатаєвої, Г.І. Плясової та наукових публікаціях І.А. Горчакової, О.М. Кікінежді, В.П. Кравця, В.Р. Шмідта тощо.

Звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, відсутність соціально-адекватних моделей статевої ролі

поведінки та малий досвід апробації соціальних ролей, недостатня психолого-педагогічна підготовленість вихователів та педагогів до роботи з вихованцями інтернатних закладів створюють несприятливі умови для вихованні ролі майбутнього сім'янина в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Метою статті є обґрунтування змісту, методів і форм формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

У своєму змісті ті чи інші ролі виступають у вигляді системи визначених дій, за допомогою яких особистість включається в життя суспільства. Де б ми не були, чим би не займались, нам постійно треба виконувати ту чи іншу роль. Українські психологи зазначають, що загальною для соціологів і психологів характеристикою ролей особистості як соціальних функцій є ціннісні орієнтації особистості та рольові установки (І.Д. Бех), спільність цілей діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей (С.Д. Максименко, В.А. Семиченко). Академік І.Д. Бех зазначає: "...особистісне проступає через рольове в індивіді" [1, с. 187].

Для більш ефективного формування рис майбутнього сім'янина необхідно опиратися на знання не лише вікових, але й статево-вікових, психологічних характеристик юнаків. Оскільки юнацький вік – один із найскладніших і найвідповідальніших періодів у становлення самостійної дорослої особистості, час коли вона обирає свою майбутню модель поведінки у суспільстві.

Дослідник І.С. Кон відзначає деякі вікові особливості юнаків: недостатню твердість і стійкість характеру, несформованість світогляду та морально-психологічного досвіду. "У хлопчиків повільніше і важче виробляються такі якості, як відповідальність, добросовісність, старанність і навіть при правильному вихованні виробити у представників чоловічої статі ці якості важче" [4, с. 14].

На свідомість і поведінку майбутнього сім'янина можуть паралельно або в різних поєднаннях чи окремо впливати принаймні дев'ять соціальних середовищ (за зростанням їх обсягу): сім'я старшокласника; школа; середовище неформального спілкування (сусіди, друзі, знайомі, довільно створювані тимчасові групи людей); позашкільні і молодіжні об'єднання (ансамблі, спортивні школи і команди, студії, гуртки); рідне місто чи район (область, край); рідна вітчизна; континент і міжнародна спільнота [3, с. 39].

Необхідними соціально-педагогічними умовами виховання особистості майбутнього сім'янина, її реалізації у самостійному дорослому житті є наявність у даному середовищі:

- атмосфери партнерських дружніх стосунків між юнаками і дорослими у виховному середовищі;
- розвиток духовно-моральних, інтелектуальних, емоційних якостей;
- формування мотиваційної готовності до сімейного життя, до комунікативної діяльності, креативності;
- високого рівня готовності юнаків-страшокласників до спільного здійснення суспільно значущих перетворень, у своєму оточенні, у своїй поведінці;
- саморозвиток юнака як суб'єкта діяльності, формування в нього механізмів саморегуляції, самовиховання, необхідних для діалогічної взаємодії з іншими людьми у сімейних відносинах;
- психолого-педагогічну підтримку, яка забезпечує розвиток соціальної компетентності, освоєння культури спілкування, формування відповідних норм поведінки;
- організацію цілісної виховної системи, що дозволяє юнакам-старшокласникам пізнавати загальні закономірності та умови побудови сімейних відносин;
- активній життєвій позиції педагогів, що працюють із вихованцями інтернатного закладу [2, с.165].

Дослідження показують, що становлення особистості вихованця інтернатного закладу як майбутнього сім'янина має забезпечуватись цілісною системою виховної роботи у позаурочній діяльності. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки є кілька підходів до організації виховної роботи: позакласна діяльність, позанавчальна діяльність та позаурочна діяльність.

У контексті нашого дослідження позаурочну дослідження можна розглядати, згідно з визначенням Г. Пустовіта, як "позаурочна діяльність – діяльність групи чи окремих педагогів школи, спрямована на створення у вільний від навчання час комфортних умов для розвитку творчих здібностей та реалізації духовного потенціалу особистості, забезпечення освітніх запитів учнів певного класу чи певної групи, об'єднаних спільними інтересами" [5, с. 16].

У суто педагогічному плані надзвичайно суттєвим для вирішення проблеми підготовки юнаків-старшокласників до виконання ролі майбутнього сім'янина є використання сприятливих методів.

Вибір педагогічних методів залежить від різних факторів:

- мети і принципів виховання;
- змісту й умов;
- вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- традицій учнівського колективу.

Вибір форм і методів у позаурочній діяльності щодо формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина передбачає врахування їх вікових, психологічних та специфічних особливостей вихованців. В процесі формування якостей майбутнього сім'янина найчастіше використовувалися такі методи, як міні-лекція, роз'яснення, розповідь, бесіда, диспут, приклад.

З метою визначення питань, з яких вихованці інтернатних закладів хотіли б одержати інформацію в плані набуття готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, їм пропонувалося написання міні-творів на тему "Що важливо знати для майбутнього успішного сімейного життя". Юнака в цей період хвилює ряд серйозних питань, наприклад: що означає кохати і бути коханим, чи готовий я до сімейного життя, чи можу відповідати за інших.

Велика кількість учнів при їх написанні вказувала на необхідність знань про взаємовідносини у сім'ї, сімейний обов'язок батька, чоловіка, раціональний спосіб ведення сімейного бюджету, замислилися про наявність у них якостей сім'янина, про важливість особистого прикладу у вихованні майбутніх чоловіків, статевої моралі та її впливу на сексуальну поведінку обох статей. Виконання такого завдання допомагає у оцінці знань щодо сімейного життя. Дає можливість юнакам ніби збоку подивитись на себе та самостійно оцінити наявний рівень своїх знань, а також сформувані в них внутрішню потребу в самовдосконаленні.

Найпоширенішою формою роз'яснення обов'язків майбутнього сім'янина і морального підґрунтя шлюбу й сімейного життя є бесіда. Основна її мета розкрити сутність таких моральних понять як шлюб, подружжя, вірність, материнство, батьківство тощо, ознайомити випускників з моральними нормами статевої дошлюбної поведінки, формувати позитивне ставлення до цих норм.

Бесіди проводилися за такою тематикою (при її визначенні враховувався досвід учнів та виявлений рівень знань):

“Альтернативні форми сімейних відносин”, “Культура інтимних взаємин – основа сім’ї та усвідомленого батьківства”, “Поняття мужності й жіночності, і їх значення в сучасному суспільстві”, “Не зраджуй у дружбі, материнстві, батьківстві”, “Гармонійна сім’я” тощо. При проведенні бесіди використовувалися: уривки з літературних творів, приклади з життя відомих людей, прислів’я та приказки тощо, що робить бесіду інформативною і переконливою.

Під час застосування методики незакінчених речень відбувалося стимулювання особистісної позиції вихованця, а також вивчення уявлень юнаків про роль батька у процесі розвитку дитини та його як майбутнього чоловіка.

Методика ранжування якостей чоловіка використовувалася нами для визначення рівня готовності старшокласників до виконання соціальної ролі сім’янина. Головна мета роботи полягала в тому, щоб виявити “соціальність” певної поведінкової ролі, тобто тієї, у якій найбільш повно відображені найважливіші функції майбутнього чоловіка та батька. Увага також надається порядку обраних ролей.

Метод пояснення застосовувався при формуванні окремих понять щодо сутності створення сім’ї. Завдяки йому юнаки отримували більш зрозуміліші для свого віку та рівня розвитку уявлення відносно майбутнього статевого та сімейного життя.

Метод роз’яснення використовувалися тоді, коли вихованці показували низький рівень розуміння норм сімейного життя.

Особливе місце серед зазначеного переліку методів і форм, на нашу думку, займають ігри. Саме за допомогою практичних вправ і тренувань можливе формування стану готовності дотримуватись певних норм та правил. Перед виконанням завдання учні задають та обговорюють запитання, пов’язані з нормами суспільного життя; вирішують завдання, які моделюють певні життєві ситуації. Незважаючи на деяку умовність, ця робота створює у них уявні моделі бажаної поведінки.

Проведення рольових ігор дає можливість старшокласнику визначати свою роль і діяти відповідно. Ділові ігри з старшокласниками інтернатних закладів дозволяє наблизити учасників до реальних життєвих ситуацій через моделювання їх під час ділової гри та знаходженні більш оптимального розв’язку проблеми, закладеної в сюжеті гри. Такі ігри закріплюють набуті

знання, розвивають творчість, самостійність, активність, формують функціональні вміння, вчать міжособистісного спілкування, їх використання значно полегшує перенесення вмінь та навичок, сформованих під час навчання, на конкретні види діяльності.

Ігри-дискусії передбачають активне спілкування учнів, стимулювання і заохочення будь-яких їх творчих проявів, обговорення ситуацій, що спонукає учнів до критичного мислення.

Саме в таких іграх проходить обговорення найважливіших рис характеру, що притаманні майбутньому сім'янину та складання моделі (характеристики) майбутнього сім'янина як складової його підготовки до сімейного життя.

Метою гри – дискусії “Модель ідеальної сім’ї” є обговорення найважливіших рис характеру (наприклад: мужність, вірність, щирість, поступливість, надійність), що притаманні майбутньому сім'янину та складання моделі (характеристики) майбутнього сім'янина як складової підготовки старшокласників до сімейного життя.

Ведучий пропонує учням назвати риси характеру, які, на їх думку приманні справжньому сім'янину. Юнаки та дівчата, по черзі записують їх на дошці й обговорюють кожну якість. В результаті на дошці з'являється список якостей – “модель майбутнього сім'янина”. Далі учні діляться на 2 групи, кожна з яких проводить порівняльну оцінку кожної з якостей й визначає її рангове місце. Потім порівнюються результати всіх груп та обчислюється середнє арифметичне кожної якості й обчислюється її загальне рангове місце. Після цього учням надається можливість ще раз обговорити, чому та чи інша якість зайняла те чи інше місце. У результаті проведеної гри, старшокласники одержують колективно створену “модель майбутнього сім'янина”.

Окремим моментом розробки планів тренінгів має бути обґрунтування системи практичних ситуацій, що моделюють реальне життя. Кожна нова проблемна ситуація має бути не схожою на попередню, якомога ширше охоплювати типові ситуації, демонструвати багатоваріантність вірогідних напрямків їх розвитку й завершення, можливих позитивних та негативних наслідків, способів їх урегулювання тощо.

Тематика ігор (тренінгів) для юнаків-старшокласників має бути насичена найбільш типовими життєвими ситуаціями, які

мають між собою логічний взаємозв'язок і не повинна ототожнюватись із дресуванням.

Тренінги можуть включати у себе діагностичні методики, аналіз конкретних ситуацій, окремі вправи і рольові ігри (моделювання реальних життєвих ситуацій і їх рішень, колективного пошуку та аналізу тощо).

Підготовка гри (тренінгу) має включати відбір:

- типових життєвих ситуацій з правовим змістом;
- мети гри;
- завдання гри у цілому і її окремих складових;
- очікуваних результатів;
- способів контролю результативності гри.

Створення виховуючих ситуацій: визначення вихователем умов, необхідних для здійснення задуманого; продумування вихователем своїх дій і поведінки в новій ситуації; виникнення в учнів нових почуттів, породжених новою педагогічною ситуацією, які стають основою виникнення нових думок, мотивів поведінки і подолання власних недоліків.

Використання методу проблемних ситуацій приводить до того, що старшокласник, приймаючи на себе ту чи іншу соціальну роль, формує критичне мислення, здатність аналізувати свої дії. Метод проблемних ситуацій спонукає до формування навичок морального вибору, уміння керувати власною поведінкою.

Для того, щоб визначити рівень підготовки юнаків до виконання економічно-побутової функції сім'ї, були запропоновані спеціально розроблений текст та анкета. Використовувалися запитання типу: Чи вмієте Ви раціонально вести домашнє господарство? На Ваш погляд, вмієте заощаджувати та економити? тощо.

Різноманітні заняття дали можливість поглибити знання юнаків щодо успішного виконання ролі майбутнього сім'янина: про норми, цінності сім'ї, значення дошлюбних відносин у період залицяння; сформувати уміння та навички, необхідні їм для майбутнього сімейного життя, а саме орієнтуватися в різних типах, видах, етапах становлення сім'ї, розрізняти почуття любові від схожих почуттів, переборювати споживацьке ставлення до створення сім'ї.

Таким чином, зміст процесу формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина враховував вікові, психофізіологічні особливості юнаків, загальносоціальний, етичний, правовий, психологічний, фізіолого-гігієнічний,

педагогічний, господарсько-економічний аспекти включає широке коло освітньо-виховних заходів, як складову підготовки вихованців інтернатних закладів до сімейного життя, що має велике значення у підготовці випускників шкіл-інтернатів до життєдіяльності у соціумі.

Подальший науковий пошук може здійснюватися у таких напрямках: оволодіння педагогами та вихователями школи-інтернату технологією підготовки вихованців до сімейного життя; створення умов для вироблення у вихованців якостей майбутнього сім'янина тощо.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання/ І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Свириденко С.О. Виховання учня інтернатного закладу як суб'єкта самостійної життєдіяльності / С. О. Свириденко, Л. В. Канішевська, Л. В. Кузьменко та ін. – К. : Ін-т проблем виховання НАПН України. – 235 с.
3. Гусак Н.І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Надія Іванівна Гусак. - Луганськ, 2005. – 222 с.
4. Кон И.С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1982. – 207 с.
5. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта: сутність, мета, перспективи / Григорій Петрович Пустовіт // Рідна школа. – 2004. – №9. – С. 14-17.

Статья посвящена проблеме формирования готовности юношей к исполнению роли будущего семьянина. Обосновано содержание, формы и методы формирования готовности воспитанников общеобразовательных школ-интернатов к исполнению роли будущего семьянина.

Ключевые слова: *юноши, дети-сироты и дети, без родительского попечения, общеобразовательная школа-интернат, будущий семьянин.*

In this article described problem of formation youth willingness for the role of family man. Grounds content, forms and methods of formation willingness of inmates of a comprehensive secondary boarding schools for the role of family man.

Key words: *teen-ager, orphan child and child without parental care, general-education boarding-school, future family man.*